

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)
Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

utflytande.” (71) Luthersson ger med Olof Lagercrantz och Sven Lindqvist exempel på hur de med avsikt tolkat originaltexten felaktigt. En annan fel-tolkare är Edward Said som bland annat ger en helt skjev bild av Rudyard Kipling, menar Luthersson.

Överhuvud taget har den bristande kunskapen om och förståelsen för Rudyard Kipling orsakat att han oftast framställts som enbart en hänsynslös förespråkare för Storbritanniens kolonialisering av Indien. Det har varit förödande för honom under lång tid, men Kipling, som växt upp i Indien, kände platsen som sin hemort och skildrar indierna med värme och känsla. Han förespråkar Storbritannien som härskare men vill dessutom att hela världen ska vara ett enda stort frihandelsområde. Han var barn av sin tid och sin uppväxt och de värderingar han mötte där. Peter Luthersson skriver: ”En senare tids värderingar och återopande och bruk av en författare eller ett litterärt verk kan påverka och korrumpiera förståelsen av vad denne författare egentligen stod för och vad detta verk betydde i sitt eget tids-sammanhang.” (48) Företrädarna för 1800-talets etos ville alltså inte, enligt Peter Luthersson, omstörta de samhällen som de levde i och inte heller förvandla levnadsformerna i enlighet med ett slag-ord eller en eller annan ideolog. De ville bidra till förbättringar, korrigeringar, frihetsvinster. Många av dessa författare urskilde också brister i andra kulturer som härskade på olika platser före västerlän-ningarnas ankomst dit.

Jag gissar att inte så få av Peter Lutherssons läsare kan komma med en invändning mot åtminstone några av de författare som förses med etiketten förlorare. Karen Blixen må ha dribblats bort från ett Nobelpris, men Rudyard Kipling fick det som en av de yngsta någonsin 1907, och Thomas Mann är vederligt den ende som efter att ha fått det 1929 var på förslag till ett andra 1948. Mot Nobelpriset till Winston Churchill hade en del skönandar den invändningen att han inte skrev dikter eller romaner, men han vann ett världskrig och just det V-tecken han gjorde med sina fingrar förefaller ju väldigt avlägset en förlorare. Och skulle jag döma efter egen och mina barns läsning har den som flygare förolyckade Antoine de Saint-Exupéry alltså vingar som bär. Redan genom att på det här sättet provocera fram invändningar i form av försvar för dem som riskerar att förlora har Peter Luthersson inkasserat en po-äng. Men i det mesta blir man genom läsningen av hans bok mer och mer övertygad om att han har rätt.

När det gäller Winston Churchill blev han förlorare efter andra världskrigets slut. Visserligen

var han den moraliska segerherren, men ekonomiskt och geografiskt hade Storbritannien havere-rat och en helt ny era avlöst dess storhetstid. Redan på 1920-talet känner Churchill sig främmande i tiden. Han saknar de gamla levnadsidealerna och värderingarna som han skildrar i *My Early Life* (1930) och blir på så sätt främmande i den nya tiden och är förlorare redan då. Thomas Mann var barn av det gamla kejsardömet Tyskland. I *Betrachtungen eines Unpolitischen* (1918) är han mycket kritisk till den ”imperialistiska demokratin” och han riktar sig särskilt mot England och Frankrike, bland annat mot deras erövningslusta och hemska övertramp. Ett bättre alternativ till demokratin dåliga ordning var det gamla Tyskland. Thomas Mann menar att demokratiseringen ofta skapade okunniga stre-brar som kunde armbåga sig fram till makt, medan 1800-talets Tyskland byggdes upp av kunniga äm-betsmän. Och visst håller man med Luthersson om att både Winston Churchill och Thomas Mann är förlorare i en ny tid. När det gäller Antoine de Saint-Exupéry blev han, som Luthersson belyser, en sjöromansförfattare av 1800-talssnitt förflyttad till 1900-talet, men med en ny teknik, nämligen fly-gets. Han blev inte, som hans förläggare hade hop-pats, en modern 1900-talsförfattare.

Alla litterära texter är rimligt nog infattade i ett historiskt sammanhang. Tidlöshet är rentav ett tvi-velaktigt beröm. Men priset för att en gång ha varit en angelägenhet för alla blir i en ny tid högt, och med en allt snabbare omsättning av ideal och in-tressen blir det allt tydligare. En kolonial värld kan i efterhand bara förstås historiskt. Peter Luthersson håller före att en sådan förståelse är viktig, ja, rentav nödvändig. Det är så en litteratur som är knuten till en tidigare idealbildning kan lära oss något väsent-ligt. Peter Lutherssons förlorare har mycket att lära oss. Litteraturen blir därmed den slutlige segaren.

Jenny Westerström

Ann-Sofie Lönngren, *Following the Animal. Power, Agency, and Human-Animal Transformations in Modern, Northern-European Literature*. Cambridge Scholars Publishing. Newcastle upon Tyne 2015.

Gränsen mellan människa och djur är en av histo-riens mest bevakade. Utifrån den har stora delar av vårt begreppsliggörande skett och vårt sätt att leva och handla formerats. Djuret har fått känneteckna

det irrationella och icke-moraliska, en karaktärisering som har gjort det till något konträrt och oönskat i relation till mänskliga värden. Denna dikotomisering har sedermera utgjort grundvalen för en antropocentrisk omvärldsuppfattning. Djuret har kommit att bli det Andra mot vilket vår egen identitet har skapats, och med hjälp av det djuriska som kategori har människan i förlängningen hierarkiskt kunnat överordna sig allt icke-mänskligt.

Om detta handlar Ann-Sofie Lönnngrens bok *Following the Animal*. Bokens titel anspelar på studiens övergripande metod som i grova drag kan sägas gå ut på att läsa litterära skildringar av djur bokstavligt – det vill säga som just skildringar av djur, istället för metaforiskt – det vill säga som uttryck för mänskliga karaktärsdrag, stämningsslagen eller liknande. Den bakomliggande tanken är att en bokstavlig läsning, att *följa djuret* i den skönlitterära texten, synliggör djurs signifikans och agens, medan en metaforisk/symbolisk läsning är ett slags mänsklig annektering av djuret. Där den förra leder till att ”verklig” eller snarare icke-antropocentrisk kunskap om djur och relationen mellan människa och djur uppnås, medför den senare att rådande maktförhållanden dem emellan reproduceras och cementeras.

Lönnngren refererar till metodiska själsfränder som John Simons, Philip Armstrong och Susan McHugh, vilka alla riktat uppmärksamhet mot djurs istället för människors närvaro i litterära texter. Ambitionen uppges vara att ytterligare utforska och utveckla dessa föregångares metodiska ansatser. Detta gör Lönnngren genom att relatera dem till en teoretisk diskussion om den litterära textens ontologi. En vanlig invändning mot att söka efter djurs perspektiv i litterära texter är att de, genom att vara producerade av människor, för människor och vanligen om människor, i något avseende är essentiellt mänskliga och antropocentriska. De anses därför oförmögna att säga något väsentligt om djurs upplevelser. Lönnngren konstaterar dock att vi alltsedan ”författarens död” har accepterat tanken att texters mening och innebörd inte är avhängig författarens intention eller erfarenhetsram och att detsamma torde gälla för skildringar av djurs erfarenheter. Det ligger förvisso i den skönlitterära lärsartens beskaffenhet att tolka det man läser på ett sätt som inte sker i kontakten med en faktatext. Man antar så att säga att det finns en innebörd hos karaktärer, handlingar, miljöbeskrivningar – och djur – som går utöver den rent semantiska. Lönnngren påminner dock om att inget av detta är na-

turgivet utan förhållningsätt som etablerats inom ett litteraturteoretiskt paradigm. Hon hänvisar till bland andra Gilles Deleuzes omformulering av textens yta som en miljö eller en karta. En kartografisk läsart intresserar sig för hur texten byggts och hur dess delar relaterar till varandra snarare än att sträva efter att avslöja textens undermedvetna. På så sätt riktas uppmärksamheten mot det som faktiskt finns i texten istället för något bortom den. Att på detta sätt stanna vid textens yta öppnar upp för möjligheten att stanna hos djuret, menar Lönnngren, och finna kunskap bortom en traditionell mänsklig referensram.

Metoddiskussionen kan förefalla opåkallat teoretisk i förhållande till det mycket konkreta tillvägagångssätt (att läsa bokstavligt) som den är tänkt att förklara. Den visar sig dock ge kraft åt argumentationen i de litterära analyserna och har det goda med sig att man inte känner behov av att invända mot övertolkningar, vilket möjligen hade varit fallet annars.

Lönnngren genomför utifrån sin metod läsningar av tre litterära texter som alla i något avseende skildrar transformationer mellan människa och djur: August Strindbergs *Tschandala*, Aino Kallas *The Wolf's Bride* och Isak Dinesens novell ”The Monkey”. Urvalet har skett utifrån det föga kontroversiella antagandet att skildringar av interaktion mellan människor och djur är den plats där man mest troligt kan utvinna ny kunskap om relationen dem emellan. I föreliggande fall kan denna kunskap sammanfattas som att traditionella kategoriseringar och dikotomier destabiliseras, att traditionella hierarkier upplöses samt att icke-antropocentriska perspektiv och icke-mänskliga upplevelser av tillvaron synliggörs. I tidigare studier av Strindbergs *Tschandala* har dess djurskildringar tolkats som symboliska representationer av det djuriska inom människan, antingen för att påvisa hur en karaktär framställs som underlägsen i förhållande till en annan i individualpsykologiskt hänseende eller i en mer övergripande kolonialistisk agenda. Lönnngren påvisar hur djurblivandet också kan ses som en subversiv strategi för att ompröva normer rörande genus, klass och den hävdvunna hierarkin mellan människa och djur. Omvandlingen från människa till varg i Kallas *The Wolf's Bride* har i tidigare studier företrädesvis tolkats könspolitiskt. Genom att anta vargform och ansluta sig till en vargflock bryter huvudkaraktären mot sociala och heterosexuella normer, vilket ansetts bereda vägen för (människ-

lig) kvinnlig emancipation. Lönnngrens fokusering på djuret i texten visar hur denna emancipatoriska potential också kan gälla för djur. Huvudkaraktärens rörelse mellan varg- och människoform kan sägas ifrågasätta vår grundläggande föreställning om en essentiell skillnad mellan människa och djur och därmed även människans hierarkiska överordning i förhållande till djuret. Transformationen innebär också att djuret tillskrivs agens, konstaterar Lönnngren. Med hjälp av Michel Foucaults kunskapskritiska begrepp "subjugated knowledges" påvisar hon att djurblivandet i den aktuella texten kan tolkas som ett uttalande om att djurs kunskap om och subjektiva upplevelser av tillvaron finns och kan skildras. Djuret som subjekt och aktör i tillvaron studeras också i läsningen av Dinesens "The Monkey". Där tidigare studier sedvanligt betraktat djuret, i det här fallet en apa, som en metaforisk skildring av huvudkaraktärens psykiska status och libido väljer Lönnngren istället att fokusera på dess faktiska handlingar och beteenden. Genom att relatera dessa till Jacques Derridas diskussion om fenomenet "gaze" och Karen Barads nymaterialistiska begrepp "agential realism" synliggör hon hur apan är en aktör i texten på såväl diskurs- som intrignivå och kan tillräknas subjektivitet och eget perspektiv på tillvaron.

Analyskapiteln innehåller många teoretiska perspektiv och kontextualiseringar, något inte minst den omfattande notapparaten vittnar om. Kanske hade stringensen i något fall vunnit på att renodla, men Lönnngrens överblick gör att det hela aldrig fastnar i refererande hänvisningar. Flyhänt för hon analyserna framåt och ställer pedagogiskt sina egna iakttagelser i relation till teoretiska sammanhang och tidigare forskning. En invändning kan dock göras mot det kontinuerliga och inte sällan ordagranna upprepadet av metodiska och teoretiska överväganden som redan redovisats i studiens inledande kapitel. Lönnngren har enligt egen utsago avsiktligt valt att göra detta för att möjliggöra läsningar av bokens enskilda kapitel självständigt. Man kan dock konstatera att det istället blir störande om man väljer att läsa boken som den monografi den faktiskt är. Här hade det förmodligen varit bättre att välja antingen eller istället för både och.

Som helhet är *Following the Animal* en välkommen och angelägen studie av flera skäl. Den ger en värdefull överblick över de teoretiska perspektiv som ofta återopas inom fältet "animal studies". Den

ger också välkomna exempel på hur dessa konkret kan appliceras på litterära texter och metoddiskussionen kommer sannolikt bli värdefull för framtida studier på området. Jag vill också framhålla Lönnngrens egen beaktansvärda förhoppning om att den kunskap hennes studie visar vägen till i förlängningen skall leda till ett mer etiskt förhållnings-sätt mellan människor och djur. Att kritiskt granska maktförhållandet mellan människa och djur på samma sätt som vi för några decennier sedan gjorde rörande kön och etnicitet ger i förlängningen förutsättningar för att etablerade värdenormer och maktförhållanden omprövas, något som av många ses som en av våra mest aktuella samhällsfrågor.

Marie Öhman

Nordic Mythologies. Interpretations, Intersections, and Institutions. Red. Timothy R. Tangherlini. North Pinehurst Press. Berkeley & Los Angeles 2014.

Nordisk mytologi och litteratur intresserar forskare från åtskilliga discipliner. Huvudfrågor och metod är dock ofta olika, vilket inte sällan har lett till kulturkrockar när forskare från olika ämnen diskuterar samma material. Det centrala materialet har i dessa sammanhang varit norröna texter nedtecknade från cirka år 1200 och framåt. En ny och hårdare syn på källkritik i början av 1900-talet ledde till att historikers, arkeologers och religionsforskarens användning av de norröna källorna problematiserades, framför allt vad gäller dessa texters förmåga att förklara, belysa eller rekonstruera långt tidigare skeenden och trosföreställningar. Debatten påverkade grundligt ämnen som arkeologi och religionsvetenskap, där de norröna texterna blev alltmer sällsynta källor. Istället blev de norröna texterna nästan uteslutande en angelägenhet för litteraturforskare och filologer, som ofta valde att se texterna helt i den kontext där de tillkommit. Mytologiska texter nyttjas därvid inte längre för att rekonstruera förkristna föreställningar utan analyseras som litteratur. Sagorna anses bättre kunna användas för att förstå den tid i vilken de skrivits än den långt tidigare period de skildrade och ses gärna som ett slags inlägg i samtidsdebatten. De bevarade texterna ses företrädesvis som de enda möjliga att analysera, och man undviker helst att utifrån stora jämförelsematerial rekonstruera deras påstådda muntliga förhistoria.